

ČTENÍ

SOCIÁLNÍ ČTENÍ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

SOCIÁLNÍ ČTENÍ

„Sociální čtení je zpravidla chápáno jako poznávání, interpretace a přiměřené reagování na zřetelná znamení a symboly, piktogramy, slova a skupiny slov, které se často objevují v okolním prostředí nebo širším kontextu, aniž by byly využívány čtecí technické dovednosti. Sociální čtení chápeme tedy v tomto kontextu jako součást sociálního učení.“ (Kubová in Valenta, Müller, 2003, s. 160)

Sociální čtení je chápáno jako poznávání, interpretace a přiměřené reagování na zřetelná znamení a symboly, piktogramy, slova, skupiny slov, které se často objevují v okolním prostředí nebo v širším kontextu, a to bez toho, aby byly využívány čtecí technické dovednosti. Zastánci tohoto způsobu učení vycházejí ze zkušenosti, že tzv. klasické školní dovednosti nemusí být pro žáky s mentální retardací těžkého stupně v jejich praktickém životě využitelné, a že často i u těch žáků, kteří si osvojili technické čtení se toto čtení stává mechanickou záležitostí, které pro jejich komunikaci s okolním prostředím přináší jen minimální efekt.

Sociální čtení je jednou z metod, která se používá při edukaci dětí a dospělých s těžším stupněm mentálního postižení. Je určeno jedincům, kteří si nejsou schopni osvojit běžné technické čtení, nebo si je dovedou osvojit pouze mechanicky, a tuto dovednost pak často neumí uplatnit v každodenním životě. Při sociálním čtení se mohou uplatnit i částečné čtecí dovednosti, např. poznávání jednotlivých písmen. Také při edukaci formou sociálního čtení by měla platit zásada, že musí být respektovány individuální zvláštnosti každého jedince.

Nejvhodnějším prostředím pro výuku sociálního čtení je prostředí, ve kterém jsou zastoupeny reálné předměty, které se vztahují ke konkrétnímu tématu výuky. Tzn., že pokud se snažíme naučit člověka s mentálním postižením číst, lépe řečeno rozpoznávat věci, které se nachází u něho doma (tématem bude např. můj domov), nejvhodnějším prostředím pro výuku bude jeho domácí prostředí, pokud se výuka zaměří na poznávání jednotlivých druhů zboží a obchodů, bude zase nejlepším prostředím konkrétní obchod, při zhotovování jídla - kuchyně, atd.

Sociální čtení má tyto kategorie:

- **Soubor obrázků a textů**
- **Piktogramy, obrázkové symboly (procesní schémata složená z obrázků, fotografií nebo piktogramů)**
- **Slova a skupiny slov**

Jednotlivé složky jsou zaměřeny na praktickou využitelnost v každodenním životě a také na zájmovou orientaci edukované osoby. Sociální čtení podporuje samostatnost a nezávislost a jeho výhodou je mimo jiné rovněž srozumitelnost pro všechny, naopak nevýhodou může být nepřesnost interpretace jednotlivých obrázků.

Využití piktogramů při výuce

Nabízí se otázka, kdy vlastně začít s výukou/nácvikem sociálního čtení. Se sociálním čtením se začíná zpravidla po několika letech školní docházky, kdy si žák stále ještě nedokázal osvojit běžné technické čtení, nebo si je osvojil, ovšem na velmi nízké úrovni.

Přesné stanovení věkové hranice je ve většině případů značně relativní. Podle zkušeností je jedním z důležitých důvodů pro zahájení sociálního čtení skutečnost, že žák starší 8 let stále nemá vůbec žádné nebo jen nízké čtecí dovednosti. Hlavním měřítkem musí být vývojová prognóza schopností žáka a jeho potřeby, tedy co má smysl s ohledem na jeho budoucnost.

Mezi žáky, kteří mají problémy s normálním čtením, můžeme rozlišit tři skupiny:

První skupina se skládá z žáků, kteří patrně vůbec nebudou číst. Jde o žáky s těžkým postižením a o žáky s problémy ve vnímání písmen. Lze předpokládat, že u nich proces čtení pravděpodobně vůbec nezačne.

Druhou skupinu tvoří žáci s mnoha problémy ve čtení. Poznají písmena, často zvládnou i počátky čtení. Jsme u nich však často na rozpacích, zda pokračovat v normálním čtení, nebo ne. To, že jsou ve čtení relativně úspěšní, neznamená, že jejich čtení bude funkční. Čtou sice i celé skupiny slov, bohužel ale bez porozumění. Sociální čtení zde může být paralelou ke čtení normálnímu. Jejich čtecí dovednosti jsou oporou k učení se tomu, že určitým způsobem rychleji poznají některá slova.

Třetí skupinou je skupina funkčních čtenářů. Tito žáci mají sice často problémy s procesem čtení, ale jsou schopni neustále rozvíjet jeho úroveň, která jim nabízí více šancí společenského uplatnění. I tyto žáky ale můžeme učit jisté části sociálního čtení pro okamžitou využitelnost v praktickém životě.

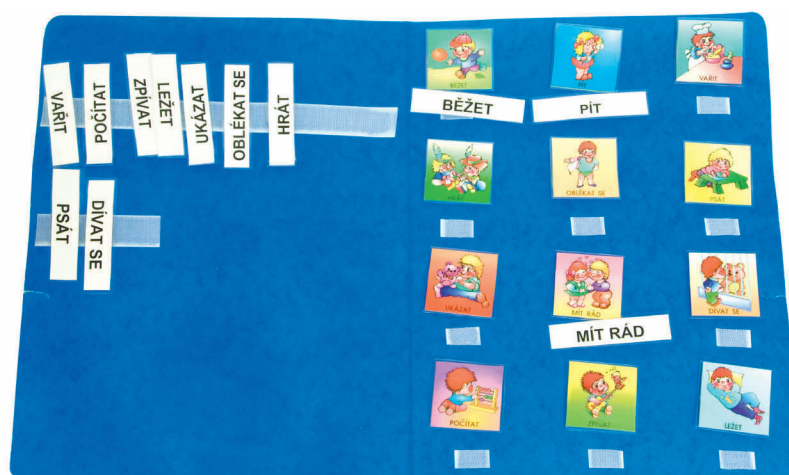
Funkce sociálního čtení

Sociální čtení představuje netradiční formu vzdělávání, při které je rozvíjena slovní zásoba a kreativita lidí s mentálním postižením. Při edukaci jsou respektovány jejich potřeby a zájmy. Sociální čtení podporuje samostatnost a směřuje k nezávislosti.

Je velmi pružnou metodou práce s lidmi s mentálním postižením, kteří nemají zásadní potíže s běžnou komunikací. Při aplikaci sociálního čtení ve výuce je důležitá motivace ze strany učitele tím směrem, aby vzdělávaná osoba měla pocit, že to, co dělá, má nějaký smysl, který pak následně povede k určitému cíli.

Funkci a význam sociálního čtení je možno shrnout do několika bodů:

- *Sociální čtení* je adaptační program pomoci postiženým s různými možnostmi aplikace pro různé lidi, kteří však nemají zásadní problémy v dorozumění.
- *Sociální čtení* pomáhá zapojit děti a mládež do aktivního života, stimulovat jejich vlastní potřeby a poskytnout jim určitou míru nezávislosti.
- *Sociální čtení* je zároveň cíl i prostředek, v němž se musíme soustředit na takové čtení, které má pro postižené občany smysl a je pro ně perspektivní.
- *Sociální čtení* by mělo napomáhat rozvíjet slovní zásobu žáků a obohacovat jejich aktivity.
- *Sociální čtení* je vhodné, pokud je to možné, učit ve spolupráci s rodinou a aplikovat je v životě rodiny (vaření podle upravené kuchařské knihy apod.).
- *Sociální čtení* je vhodné procvičovat v prostředí, kde může být aplikováno (v obchodě, dopravě, zdravotnických zařízeních apod.). (Švarcová, 2006)

Přiřazování slov k obrázkům – činnosti

Realizace sociálního čtení v procesu edukace osob s mentálním postižením

Při práci s lidmi s mentální retardací je dobré, když vytvoříme denní a týdenní plán, který umístíme na viditelné místo v místnosti, ve které probíhá převážná část denního programu. Tento plán umožňuje lépe se zorientovat v činnostech a také v jednotlivých dnech týdne. Vše můžeme doplnit obrázky, které se vztahují k roční době a počasí, jenž s ní souvisí, informacemi o narozeninách či svátcích spolužáků, atd. Časová orientace je velmi vhodným tématem sociálního čtení, neboť lidi s mentálním postižením učí organizovat si jejich volný čas. K dalšímu nejčastěji užívanému tématu patří nakupování/rozpoznávání jednotlivých druhů potravin. Zde je dobré, když si žáci získané poznatky vyzkouší také v praxi. Což může být uskutečněno hned několika způsoby. Nejprve učitel ve třídě vytvoří atmosféru nakupování prostřednictvím „hry na obchod“, později může spolu s žáky navštívit skutečný obchod (domluví se s prodávajícím personálem), kde si svoji dovednost mohou vyzkoušet v reálu. Při těchto aktivitách se často sociální čtení kombinuje se sociálními počty.

Dalšími oblíbenými tématy jsou dopravní značky (zde je opět dobré vyjít s žáky do běžného prostředí, ve kterém jsou užívány), domácnost/domácí práce, oblékání, nebo také hygiena. Jako pomůcky před i při aplikaci sociálního čtení ve výchovně vzdělávacím procesu můžeme použít *reálné předměty* (konkrétní věci), *digitální fotoaparát, počítač*, na kterém upravujeme fotografie nebo hledáme potřebné obrázky na internetu, *laminování a složku* každého žáka, kam si zakládá již naučená slova.

Při realizaci sociálního čtení ve výuce můžeme do práce zapojit také některé složky AAK, která bude v tomto případě plnit podpurnou funkci celého procesu učení.

Samotný nácvik sociálního čtení může probíhat následujícím způsobem:

- přiřazování počátečních písmen k obrázkům,
- řazení reálných předmětů k obrázkům/fotografiím,
- dělení obrázků a reálných předmětů do skupin podle barvy, tvaru, chuti a čichu,
- výběr obrázků podle činností = obrázky, které se vztahují k uklízení (smeták, lopatka, kýbl, atd.), obrázky, které se pojí k vaření (hrnec, vařečka, různé ingredience, ze kterých můžeme připravit pokrm, apod.).

Metoda sociálního čtení velice napomáhá celkovému rozvoji lidí s mentálním postižením. Dosavadní zkušenosti ukazují, že někteří z nich jsou po určité době schopni toho, co se z počátku zdálo naprosto nezvladatelné, postupně se stávají v určitých oblastech zcela samostatnými. Dokázali si například v automatu koupit oblíbený nápoj.

Třídění předmětů podle barev

PROCESNÍ SCHÉMATA

Procesní schémata jsou soubory zobrazených strukturovaných činností a jsou určena jedincům, které nemůžeme zařadit do skupiny žáků, kteří s největší pravděpodobností nebudou vůbec číst psaný text. Tato procesní schémata jsou využitelná pro žáky zařazené do základních škol speciálních, pro žáky s poruchou autistického spektra, s narušenou komunikační schopností i s mentálním postižením různého stupně. Velmi dobře je lze využít také v chráněných dílnách, chráněném bydlení či v domovech pro osoby s mentálním či kombinovaným postižením.

Procesní schémata je vizuální znázornění sledu po sobě jdoucích kroků libovolné aktivity. Nejvíce se používá k provádění sebeobslužných činností (oblékání, mytí, používání toalety, čištění zubů apod.), ale také k vykonávání domácích prací (zametání, vytírání, mytí a utírání nádobí apod.)

Rozpracování aktivity na jednotlivé kroky včetně přípravy vlastní aktivity (např. příprava nádobí na vaření) musí být provedeno jako analytický proces se snahou rozpracovat danou činnost na co nejvíce dílčích kroků. Lze vytvořit jakési univerzální schéma, které lze upravit pro každého klienta individuálně. Někteří klienti budou potřebovat více kroků, jiným jich postačí méně – to je třeba při nácviku vyzkoušet.

Vždy by však měla platit zásada, že by tato procesní schémata měla lidem pomáhat, ne zdržovat.

Při provádění dané aktivity si člověk musí odpovědět na otázky:

- KDE budu aktivitu dělat? (viz. denní režim)
- KDY ji budu dělat? (viz. denní režim)
- JAK ji budu dělat? (viz. procesní schéma)
- JAK DLOUHO ji budu dělat? (viz. procesní schéma)

Jednotlivé kroky libovolné aktivity řadíme buď zleva doprava, nebo shora dolů, a to na lištu se suchými zipy, pod níž umístíme krabičku, kam klienti odkládají jednotlivé kartičky vyjadřující kroky schématu, které již provedli. Tím se zajistí, aby se klienti v průběhu prováděné činnosti neztratili a zabezpečíme současně

vizualizovanou a časovou předvídatelnost ukončení dané činnosti. Forma procesního schématu musí vždy vyhovovat individuálním potřebám klienta a musí být v souladu s ohodnocením jeho schopností – klient musí schématu vždy rozumět.

Tak jako u jiných činností i u zvládnutí sebeobsluhy pomůže lidem s mentálním postižením vizualizace – procesní schémata, která nahradí verbální pokyny, kterým nemusí klient rozumět nebo si je pamatovat. Zároveň přispějí k samostatnému zvládnutí sebeobslužných činností.

Procesní schéma – mytí rukou

Formy procesního schématu:

- *Předmětová*

- jedná se o nejjednodušší formu
- dá se použít k nejjednodušším samoobslužným činnostem a při výkonu jednoduchých prací (oblékání, prostírání stolu apod.)

- *Obrazová* (fotografie, barevné a černobílé obrázky, piktogramy)

- jedná se o nejvíce používanou formu
- používá se tehdy, když klient obrázky dokáže rozlišit a rozumí jim
- tato forma je využitelná při výkonu sebeobslužných činností, tak domácích prací (hygienické činnosti, úklidové práce)

- *Psaná* (kartičky se slovními obrazy v bodech psaný text na listu papíru)

- používá se v případě, že klient umí funkčně číst s porozuměním textu
- výhodné je si vykonané kroky odškrtnávat

Procesní schéma psané – denní režim

Metodická doporučení

Vždy před započítím práce a výuky je nutné zohlednit tyto skutečnosti:

Vždy musíme zohlednit úroveň *rozumových schopností*, které práci s klientem velmi ovlivňují. Dále je nutné myslet na úroveň *porozumění řeči* – jedná se v podstatě o receptivní komunikaci (porozumění sdělením druhých), ale také úroveň a rozsah *paměti*, protože ta je z hlediska vzdělávacího procesu velmi podstatná. Nesmíme opomenout na úroveň *myšlení*, protože v souvislosti s ním hovoříme o poznání zprostředkovaném (přes slovo), jehož nástrojem je převážně řeč – proto musíme zohlednit úroveň *aktivní a pasivní slovní zásoby* a jaká je úroveň vyjadřovacích schopností a dovedností. A samozřejmě zda je klient schopen přiřadit zobrazené pojmy ke slovům a naopak a je klient schopen orientace v jednoduchém situačním obrázku a zda chápe jeho obsah.

Jak postupujeme:

- Každému zobrazení dáváme pojmenování, které daný obrázek jakýmkoliv způsobem charakterizuje – slovo nebo spojení slov.
- Dáváme žákovi slovní pokyn: „Ukaž kde je...“
- Učíme žáka obrázek pojmenovat.
- Dále vedeme žáka k tomu, aby na obrázek ukázal a doplnil napovězenou větu.
- Pokračujeme v přiřazování identických obrázků k předloze v určitém sledu.
- Učíme žáka řadit strukturu činnosti dle předlohy.
- Pokud to individuální možnosti a schopnosti žáka dovolují, pokoušíme se řadit obrázky samostatně a činnost žák vykonává podle zobrazených postupů.

Možnosti použití strukturovaných činností:

- velmi často se využívá pracovní listy
- využití globální metody – jednotlivé obrázky mají jednoduchý text, slovo
- obrázky můžeme očíslovat a uspořádat dle číselné řady
- zábavnou formou lze využít sestavení leporela a vybarvení obrázků
- vždy počet obrázků strukturované činnosti lze upravit podle individuálních potřeb každého žáka nebo klienta

Použitá literatura:

ČADILOVÁ, V., JŮN, H., THOROVÁ, K. a kol. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-319-2.

HEMZÁČKOVÁ, K., PEŠKOVÁ, J. *První čtení*. Praha: Parta, 2005. ISBN 80-85989-31-X

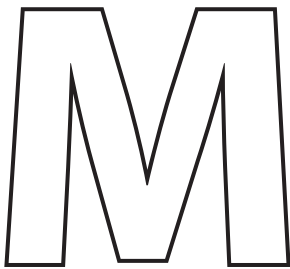
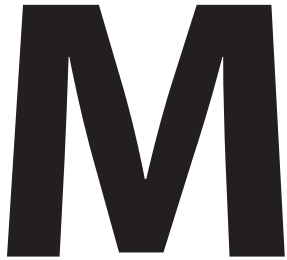
KREJČÍŘOVÁ, O. *MANUÁL základních postupů jednání při kontaktu s osobami s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1635-9.

KUBOVÁ, L. *Alternativní komunikace, cesta ke vzdělávání těžce zdravotně postižených dětí*. Praha: TECH-MARKET, 1996. ISBN 80-902134-1-3.

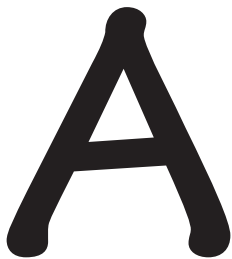
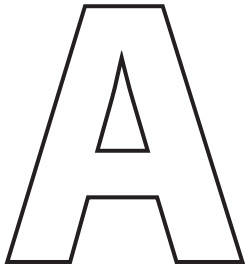
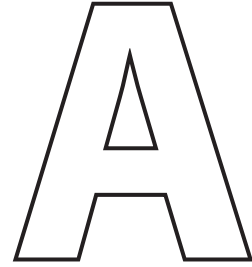
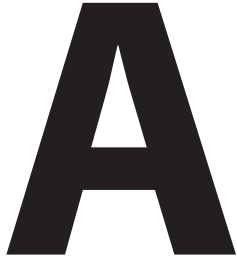
ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-821-X.

VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie*. Praha: Parta, 2003. ISBN 80-7320-039-2.

DIFERENCIAČNÍ CVIČENÍ

• Najdi a spoj stejné tvary písmena M.

MA

ME

MO

MI

ME

MU

MI

MO

MU

MA

TA

TE

TE

TU

TU

TA

TO

TI

TI

TO